

Gregor, Alois

[Beneš, Josef. O českých příjmeních]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1965, vol. 14, iss. A13, pp. 234-235

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100342>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

vázanost. Kontext může právě ukázat na tuto vázanost, může též dokreslit citovou složku slova, odhalit i nejjemnější významové odstíny.

Lamprecht se nespokojuje s prvním náhodným dokladem, který zapsal, nýbrž vždy vybírá doklad co nejnvhodnější, pro nářečí nejpříznačnější. Začasté jsou to cenné lidové říkanky, rýmovaná lidová moudrost, ustálené slovní spojení a slovní obrat. Vážím si toho, že je vybrán doklad co nejlhůtější a takový, jenž opravdu význam slova osvětluje.

Lamprechtův slovník je dále charakterizován úsporností místem. Tato úspornost však někdy překračuje vhodnou míru. Tak se stává, že autor uvede výraz hláskoslovně sice blízký spisovnému výrazu, v nářečí však významem poněkud odlišný; právě tento nářeční význam zůstane tu a tam autor čtenáři dlužen. Týká se to např. rčení *odbil mu galanku* (str. 22) s významem „odvedl mu milou“, *furd do mje žobe* (str. 36) ve významu „pořád se se mnou hádá, pořád na mne útočí“. Čtenář z jiné nářeční oblasti než lašské nemusí také vědět, že rčení *ma hlavu jak kotel* znamená „má mnoho starostí, je duševně unaven“. Podobně příliš stručná a tím už poněkud nejasná jsou hesla *hřebelco* (měl by tu být odkaz na *zhřebelco*), *krzač* (= ustavičným otvíráním dveří vypustit, vyvrzat), *baran* // *baroš* (*baroš* není v nadávkách!), *kvakač* aj.

Dalo by se snad vytknout, že v slovníku postrádáme některé nářeční výrazy jako *muška* (= uschlý zbytek květu na spodu jablka), *ocasek* (= stonek), *otkoroky* (= odpadek při řezání prken z klády), *klakotka* (= velikonoční řehtačka). Ve slovníku se také nedočteme, jak se v nářečí říká např. rampouchu nebo klíšťatům. Jde však o drobnosti. Nechybí tu nic ze slov, která náleží k stálému jádru slovní zásoby zkoumaného dialektu. Ostatně je třeba si uvědomit, že ani velké lexikony rozsahem neomezené sotva kdy pojmou jisté lexikum v definitivní úplnosti. Ve vývoji slovní zásoby se setkáváme vždy se značným pohybem. Slova spojená se starším způsobem života zanikají, tvoří se výrazivo nové. V nářečí se sice až na ojedinelé výjimky (např. *kuřyn* = drůbežárna) nová slova netvoří, avšak situace tu není o nic jednodušší než ve spisovném jazyce. Vývoj nářečního lexika spočívá v tom, že specificky nářeční výrazivo je nahrazováno výrazivem spisovným.

Jak jsem už uvedl, je z hláskosloví pro středoopavský typ nejpříznačnější to, že došlo k splynutí obou sykavkových řad (*s'* a *š* se realizují jako *š'*). Recenzenti Lamprechtova Středoopavského nářečí se před lety shodovali v tom, že se mělo upustit od složitějšího zápisu *š'*, *ž'*, *č'*, *ž'* a že stačilo psát *š*, *ž*, *č*, *ž* [z fonetického hlediska je mezi oběma zvuky rozdíl nepatrný]. Mělo by prý to výhody; čtení by bylo snazší, sázba jednodušší. Škoda, že autor nevyložil, proč se i ve slovníku přidržuje složitějšího zápisu.

V Lamprechtově slovníku dostává naše jazykověda cenný příspěvek k poznání slezských nářečí českého typu, příspěvek o to cennější, že vedle vhodně utříděného bohatého materiálu přináší i jeho rozbor. Dobře volené ukázky kontextu nejsou důležité jen pro osvětlení významu daného nářečního slova, nýbrž mohou sloužit i jako doklady např. pro syntakticky orientovaná zkoumání. Lamprechtův slovník tedy dobře poslouží k dalšímu jazykovému studiu. Nemám na mysli jen lexikologické a etymologické výklady, ale též bádání o tvoření slov a o nářeční syntaxi.

Jan Balhar

Josef Beneš: **O českých příjmeních.** Nakladatelství ČSAV 1962, 356 stran.

Je obecně známo, že živý zájem o vznik a o význam příjmení mají netoliko odborníci, nýbrž i široká veřejnost. Nalézali dosud poučení v kratších a rozlehlejších statických časopiseckých (ČČM, ČMF, ČMM, LF, NR aj.), ve středškolských programech, ve Sborníku filologickém, v kulturněhistorických spisech Wintrových, v Brandlově Glossariu apod., ale kromě knihy Ant. Kotlíka *Naše příjmení* (1894¹, 1897²), dnes téměř nedostupné a poněkud zastaralé, chyběla v naší odborné literatuře souhrnná příručka, která by pozorně sledovala a spolehlivě vykládala jazykový a historický vývoj našich příjmení. Proto nepřekvapuje, že Benešovu monografii radostně uvítali všichni ti, kdož od ní čekali žádoucí rozhojnění našich dosavadních vědomostí o tak důležité slozce naší slovní zásoby, jakou představují česká příjmení.

Naznačit — byť jen stručně — obsah Benešovy knihy podle jednotlivých kapitol, jichž je celkem devatenáct, je dosti obtížné. Kompozice spisu je totiž nadmíru rozkolísaná, nepřehledná a nepraktická. Jednotlivé oddíly souvisí spolu jen zcela volně, některé věci v jedné kapitole podle nadpisu jsou, jiné zase tu chybějí, jednotlivé poznatky se několikrát zbytečně opakují. Je pravda, že se tu najdou odkazy, ale u nich se příslušné stránky někdy vůbec nenajdou, takže hledání je častokrát velmi ztíženo. Poměrně nejucelenější je první kapitola, obsahující úvod (o předmětu a rozsahu práce, o způsobu výkladu, o nedědičných pojmenováních osob, o dědičných osobních jménech, o přízviscích, o příjmeních žen v minulosti, o třídění příjmení ap.), ale už část druhá, výklad příjmení z tvarů a slov vyjadřujících přivlastňování, vlastně do úvodu nepatří. Třetí kapitola, pojednávající o příjmeních vzniklých ze jmen křesťanských a starých osobních,

kteřá je v knize skupinou nejpestřejší a nejpočetnější (43—129), je tak atomizována na drobnější pododdělení, že přehlednost tím značně trpí. Škoda, že alespoň vhodnou grafickou úpravou není tato nepřehlednost poněkud zmenšena.

Ke knize je připojena bibliografie, a to hlavních pramenů, tištěných a vztahujících se k výkladu příjmení, výběr z literatury předmětu jak české a slovenské, tak i německé a francouzské. Literaturu bylo by možné jistě ještě doplnit. Tak např. u Profousových Místních jmen v Čechách neuvádí se díl pátý, nevzpomíná se Zpravodaj Místopisné komise ČSAV apod.

Beneš snesl ve své monografii s podivuhodnou pilí velký a cenný materiál z nejrůznějších pramenů novodobých (adresářů, schematismů, denního tisku, literatury apod.), historických a národopisných, ale pokusil se poměrně zřídka o výklad. Nadmíru skoupý je autorův výklad o skloňování a přechylování příjmení (311—313), ačkoli zde právě praktické zřetele by vyžadovaly poučení velmi důkladného. Platí to např. o příjmeních na *-eš* (je možno skloňovat *Alše* i *Aleše*, *Marše* a *Marše* apod.), o příjmeních s příponou *-ek* (v Prachaticích slyšal autor tvary *Tureková*, *Broučekovi* apod.).

Závažný nedostatek Benešovy knihy vidím v tom, že není u ní rejstřík jmen, jaký má např. Kotlík. To konkrétně znamená, že některé jméno hledají čtenáři často marně i na místech, kde by je podle jeho významu čekali nejpravděpodobněji. Tím spíše mají potíže se jmény těžšími, jako jsou např. *Kárník* (= muž vozící náklady na káře), *Pelnář* (= perníkář), *Selucký* (= člověk z vesnice zvané Seloutky), *Šarapatka* (= pův. tříhalérový peníz) aj. To odradí zhusta i nepřelivějšího neodborného čtenáře.

Alois Gregor

Milan Romportl: Zvukový rozbor ruštiny (K akustické klasifikaci ruských hlásek)
Praha, SPN, 1962, 427 s., 26 obr. příl.

Акустический аспект стал рассматриваться наравне с артикуляционным (биологическим) аспектом только во 2-ой пол. нашего века. Последние попытки дать акустическую классификацию звуков речи датируются концом 40-ых годов XX-ого века. У нас после выхода в свет значительной работы Богуслава Галы в области фонетики: „Акустическая сущность гласных“, Прага 1941 г., французское издание: „Nature acoustique des voyelles“, Acta Universitatis Carolinae, Praha 1957, недавно была опубликована работа, касающаяся этой же области, его ученика М. Ромпортла.

М. Ромпортл, занимавшийся акустическим аспектом гласных уже в некоторых своих ранних работах как-то: „Фонетический очерк о русском „и““ (Slavia 22, 1953 г., стр. 529—576; Рецензия: Вопросы языкознания 5, 1956 г., ном. 1, стр. 251 Н. А. Кондрашов); „Мелодия русского и чешского предложения“ (Советская языковед 4, 1954 г., стр. 207—222; Рецензия: НР 38, 1955 г., стр. 53 З. Тыл; Literární noviny 3, 1954 г. ном. 28 из 10. 7. 1954 г., Вопросы языкознания 3, 1956 г., ном. 1, стр. 152); „Каковы основные задачи сравнительного изучения интонации и предложения в славянских языках?“ (Сборник ответов на вопросы по языкознанию, Москва 1958 г., стр. 146—148); „Краткая фонетика русского языка“ (СПН Прага, стр. 164), теперь, основываясь на приведенных нами выше работах, пишет следующую свою работу непосредственно касающуюся акустической классификации русских звуков и их различительных признаков. Кроме того, данная работа является попыткой дать классификацию фонем.

Очерк является результатом целого ряда исследований, которые автор проводил на протяжении двенадцати лет на материале русского языка. Он стремился дать систематический анализ акустических свойств отдельных звуковых элементов русского языка. К достижению своей цели автор использовал все самые необходимые методы акустического анализа. На основе этих экспериментов он смог сделать важные выводы, постигнуть элементарные принципы акустической классификации и оценить значение отдельных акустических элементов, которые были в результате анализа открыты, элементов, которыми отличается произносительная разновидность одной русской фонемы от реализации других фонем.

Ромпортл сосредоточивает свое внимание на акустической сущности главных особенностей, которыми отличаются русские фонемы, указывает, основываясь на своих анализах, на связь между этими фонемами и дает приближительную картину того, как была образована русская звуковая система. В качестве главного метода был использован метод анализа звуков при помощи сонографа (Visible Speech). При этом М. Ромпортл использовал усиление высоких частот, так как его интересовал и анализ согласных, часто характеризующихся шумами высоких частот. При исследовании автор использовался и методом слухового анализа. Следующим главным его методом было применение комбинированного спектрографа РФТ ССР 10 и сегментатора др. П. Яноты из Фonetия-